

Література

1. Probst G., Raisch S. Die Logik des Niedergangs in: Harvard Business manager, 2008. – X., S. 236.
2. Копилук О.І., Штангерт А.М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 168 с.
3. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2003. – 504 с.
4. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: МАУП, 2004. – 328 с.
5. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
6. Завадський Й.С. Менеджмент. – У 3 т. – Т. 1. – Вид. 3-тє, доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2001. – 542 с.
7. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант): Підручник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 496 с.
8. Осовська Г.В. Основи менеджменту: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003 – 556 с.
9. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.
10. Яковенко В.Б. Менеджмент і маркетинг: Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. ун-ту. – 2006. – 144 с.
11. Осовська Г.В., Копитова І.В., Грінчук Т.І. Основи менеджменту: Практикум. Ч. I. Навч. посібник. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 286 с.

УДК 65.016.7

С.В. КУДЛІСНКО

Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ “АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ”

Розглянуто сутність поняття “адаптація підприємств” та визначено місце даного поняття в економічній науці. Розкрито зміст видів адаптації підприємств в умовах кризи.

In this article the notion “adaptation of enterprises” and its role in economics are revealed. The types of adaptation of the enterprises in crisis environment are examined.

Актуальність теми. В сучасних мінливих, економічних умовах функціонування підприємства потребують розробку дієвих механізмів, які б забезпечували можливість ефективної роботи в умовах кризи. Кризові явища постійно ускладнюють умови функціонування підприємства тому керівництву необхідно швидко і гнучко реагувати на ці явища. Саме ефективна адаптація підприємства в умовах кризи може забезпечити йому нормальне беззбиткове функціонування.

Поняття адаптація підприємства є новим і не достатньо зрозумілим для вітчизняних підприємств оскільки досвід їх роботи в умовах ринку є невеликим. Досвід роботи вітчизняних підприємств вказує на те, що в умовах кризи підприємства діють не системно, часто втрачають значний обсяг фінансових ресурсів і часу до тих пір поки не визначаться з набором засобів, що дозволяють зменшити негативний вплив криз на функціонування підприємства. Як правило ці заходи є нелегальними і спрямовані на зменшення податкового навантаження та зобов'язань перед контрагентами. Що в свою чергу, лише, погіршує загальне становище у країні і не приводить до вирішення проблем ефективного функціонування вітчизняних підприємств.

На наш, погляд варто більш ґрунтовно вивчити сутність поняття адаптація підприємств та визначити її важливість в умовах кризи.

Ступінь розробки теми досліджень. Теоретичними дослідженнями поняття “адаптації підприємств” займалися такі відомі зарубіжні вчені, як Р.Л. Акофф, І. Ансофф, П. Дойль, К. Кернс, Т. Сааті; вітчизняні дослідники – Т.В. Ландина, М.М. Будник. Р.Л. Акофф розглядав природу адаптації та виділив два типи адаптивних реакцій. І. Ансофф розробив метод адаптивного пошуку, який описує можливі стратегії підприємства в умовах ринку [1, с. 51]. П. Дойль, К. Кернс та Т. Сааті визначають адаптацію як властивість відкритої системи (підприємство розглядається як “відкрита система”), Т.В. Ландина вперше у сучасній вітчизняній економічній науці розробила класифікацію проблем адаптації та спробувала розробити адаптаційні механізми організаційно-виробничих систем. М.М. Будник у своїх наукових роботах обґрунтувала поняття, які найбільшою мірою відбивають сутність процесу адаптації підприємств: середовище адаптації, чутливість до змін, здатність до адаптації, потенціал адаптації, період адаптації (адаптаційний синдром), поведінкова адаптація, гнучкість (адаптивність) структур підприємства, система адаптації, адаптація. Але на сьогодні не досліджені особливості адаптації підприємств в умовах кризи, не визначено зміну її сутності в умовах умовно стабільного ринкового середовища та в умовах кризи. Саме тому ця сфера наукових досліджень є актуальною та вимагає подальших розробок.

Мета дослідження. Визначити зміст поняття „адаптація підприємств” та його трансформації залежно від умов функціонування підприємств.

Основний зміст досліджень. Загально філософське визначення сформував А.Б. Георгієвський: “Адаптація це форма відображення системами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, яка передбачає

встановлення з ним динамічної рівноваги та стійкості”. У даному визначенні виділено декілька суттєвих ознак, що характеризують адаптацію з більш загальних позицій. По-перше, зазначається, що адаптація – це процес активного відображення, що забезпечує самозбереження системи у процесі її розвитку. Процес адаптації фіксується у своїх результатах у стійкості окремих систем до несприятливого впливу середовища. По-друге, адаптація проявляється по відношенню як до зовнішніх, так і до внутрішніх впливів. По-третє, адаптація проявляється як тенденція до встановлення визначеної межі гармонії системи із зовнішнім та внутрішнім середовищем [2, с. 38]. Це визначення розширює взаємозв'язок поняття адаптація з кібернетичними категоріями саморегуляції та управління.

Варто зазначити, що термін адаптація застосовується тільки відносно цілісних систем, що вдало відображено в афоризмі Дж. Баркрафтом: “будь-яка адаптація є інтеграція”. Поняття адаптація може застосовуватись до всіх систем, які характеризуються стійкістю по відношенню до зовнішнього та внутрішнього впливу шляхом саморегуляції та управління.

Деякі науковці ототожнюють адаптацію з управлінням, так Л.А. Растрингін вважає, що адаптація нічим не відрізняється від управління та зазначає: “адаптація – це організація цілеспрямованого впливу на об'єкт, який спрямований на досягнення раніше поставлених цілей”; з врахуванням особливостей складних систем: “адаптація – це процес цілеспрямованої зміни параметрів та структури системи, яка полягає у визначенні критеріїв її функціонування та виконання цих критеріїв”.

В економічній літературі даний термін трактується по різному. Відповідно до першого підходу адаптація розуміється як ступінь залучення підприємства до ринкових форм господарювання [1, с. 9]. На першому етапі ринкових перетворень адаптація розумілась, як зміна форми власності, самостійний вихід на зовнішній ринок, прагнення максимізувати прибутки, виробництво конкурентоспроможної продукції, що досягається шляхом зменшення видатків, закриттям збиткових виробництв, скороченням персоналу. Але дане розуміння характеризується надмірною “економічністю” та не враховує соціального чинника.

З часом з'явився другий підхід до розуміння адаптації, який враховував соціальні наслідки економічних реформ у державі, так при різкому спаді виробництва адаптація передбачала виживання виробництва, збереження основних фондів та ключових технологій, але даний підхід не враховував перспективи розвитку підприємств [3, с. 146].

Відповідно до третього наукового підходу адаптація розумілась як ступінь освоєння “нових правил гри”, нових способів виробничо-фінансової діяльності у принципово новому зовнішньому середовищі. З точки зору мікроекономіки, адаптація – це стан виробництва, який забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг, а виробник має можливість постійно підтримувати свої економічні показники у визначених межах на основі своєчасного і повного врахування у виробництві змін зовнішнього економічного середовища.

Усі перераховані підходи розглядають адаптацію як характеристику діяльності підприємства, стратегічними цілями якої є виживання або розвиток.

Відомий вчений Р.Л. Акофф вважав, що адаптація – така реакція на зміну умов, яка протидіє дійсному чи можливому зниженню ефективності поведінки системи. Зміни можуть бути внутрішніми або зовнішніми. Адаптивна реакція може бути двох типів. Перший тип – це пасивна адаптація, коли система змінює свою поведінку з метою підвищення ефективності своєї діяльності. Другий – це активна адаптація, коли система змінює середовище таким чином, щоб її діяльність була ефективна.

На наш погляд в умовах світової фінансової кризи, коли підприємства самостійно не можуть впливати на зовнішнє середовище вони застосовують саме пасивну адаптацію, але вони мають прагнути до розробки та застосування ефективних засобів активної адаптації. Саме завдяки активній адаптації підприємства спроможні будуть змінити умови функціонування, але варто зазначити, що без активної участі у цих процесу держави вітчизняним підприємствам буде важко розробити дієві засоби активної адаптації.

Мельник А.О. у своїх дослідженнях зробила спробу виділити наступні види адаптації підприємства: статичну та динамічну, групову та індивідуальну; постійну, періодичну та тимчасову; кількісну, якісну та модуляційну, комплексну та конкретну, спрямовану на розвиток та спрямовану на виживання адаптації [4, с. 136–138].

Статична адаптація – це результат раніше вироблених адаптивних реакцій на зовнішній вплив і формує адаптаційний потенціал підприємства. Статична адаптація – передбачає існування на підприємстві вже набутих властивостей за допомогою яких підприємство адаптувалось до зовнішнього середовища. Динамічна адаптація – процес взаємодії підприємства з чинниками зовнішнього середовища спрямований на пристосування до них у процесі здійснення підприємницької діяльності. Динамічна адаптація направлена на формування властивостей, що забезпечують та прискорюють пристосування підприємства до змін зовнішнього середовища.

Якщо розглядати особливості цих видів адаптації в умовах кризи, варто зазначити, що статична адаптація підприємства визначає його спроможність протистояти негативним впливам фінансової кризи. Динамічна адаптація є актуальною в період прояву кризових явищ, оскільки вона спрямовується на пошук шляхів пристосування і виживання підприємства у складних економічних умовах.

Індивідуальна адаптація передбачає інтеграцію реакцій цілісної системи, спрямованих на підтримку її стійкості при постійних змінах внутрішніх та зовнішніх умов функціонування. Індивідуальна (самостійна) адаптація передбачає пристосування підприємства до зовнішнього середовища самотужки. Групова адаптація заснована на різних формах взаємодії між господарюючими суб'єктами, що спрямовані на забезпечення самозбереження та розвиток у мінливих умовах зовнішнього середовища. Цей вид адаптації становить цілеспрямовану,

ще більш, інтегровану сукупність індивідуальних адаптацій. Групова адаптація використовується групою підприємств які об'єднуються з метою пристосування до змін зовнішнього середовища спільними зусиллями.

Серед розглянутих видів адаптації на наш погляд більш ефективною в умовах кризи є групова адаптація, яка спрямована на збереження економічних інтересів декількох підприємств чи окремого регіону чи визначеної галузі. Саме групова адаптація забезпечить розробку оптимальних засобів боротьби із кризою, індивідуальна адаптація може забезпечити вихід з кризи одного підприємства та одночасно створити ще більш негативні умови для функціонування його контрагентів. Індивідуальна адаптація в умовах кризи лише загострить негативні впливи зовнішнього середовища на роботу підприємств.

Тимчасова адаптація передбачає використання засобів та інструментів адаптації лише у випадках гострої потреби, при досягненні бажаного результату використання адаптаційних засобів припиняється. Періодична адаптація передбачає зміни у системі управління тільки при зміні зовнішнього середовища, пристосувавшись до середовища підприємство припиняє використовувати засоби адаптації у процесі управління. Постійна адаптація використовується підприємствами у нестабільному, швидко мінливому середовищі, передбачає безперервне використання засобів адаптації у процесі управління.

В умовах кризи підприємства як правило радикально змінюють звичні методи управління і вони, як правило, є характерними засобами саме тимчасової адаптації.

Кількісна адаптація – передбачає зміну концентрації використання засобів адаптації, що спрямовані на пристосування підприємства. Якісна адаптація – передбачає використання нових та новітніх засобів, які б сприяли процесу пристосування підприємства до зовнішнього середовища. Модуляційна адаптація – передбачає зміни у використанні вже існуючих на підприємстві засобів та інструментів пристосування до середовища.

Для кризових умов господарювання оптимальним є модуляційна адаптація яка поступово трансформується в якісну. Якісна адаптація має можливість забезпечити нормальне функціонування підприємства не змінюючи його активи і пасиви у значній мірі, використовуючи при цьому його потенціал.

На підприємстві може використовуватись як адаптація одного виду так і адаптація декількох видів. У першому випадку адаптація спрямована на досягнення певного результату за допомогою визначених засобів, направлених на пристосування окремого підрозділу чи відділу підприємства. У другому випадку коли підприємство використовує декілька засобів адаптації, що направлені на пристосування підприємства у цілому.

Поодинокі засоби адаптації підприємства в умовах кризи, на наш погляд, є не ефективними, лише комплекс адаптаційних заходів на підприємстві дає можливість виробити систему протистояння кризовим явищам.

Адаптація спрямована на виживання передбачає цілеспрямовані дії, що направлені на формування у підприємства властивостей, що забезпечують йому безбиткове функціонування у зовнішньому середовищі. Адаптація спрямована на розвиток, використовується підприємствами які впевнено почувають себе в існуючих умовах функціонування та прагнуть підвищити ефективність своєї діяльності з метою розширення масштабів виробництва.

Кризові явища погіршують роботу майже всіх суб'єктів господарювання, але в залежності від їх стійкості у різній мірі, виходячи з цього засоби адаптації розвитку втрачають свою актуальність і першочерговими стають засоби адаптації виживання.

Висновок. Підсумовуючи зазначимо, що поняття “адаптація підприємств” нове для вітчизняних підприємств, але відіграє важливу роль у розвитку сучасної підприємницької діяльності. Адаптація підприємств є обов'язковою умовою і головним критерієм ефективності господарської діяльності в умовах кризи. На наш погляд, змістовність поняття “адаптація підприємств” не змінюється у залежності від змін умов функціонування вітчизняних підприємств, а лише посилюється в умовах кризи її важливість і значущість.

Література

1. Менеджмент для магистров / Под ред. А.А. Епифанова, С.Н. Козьменко. – Сумы: Университетская школа, 2003. – 762 с.
2. Murphy R. Adaptive Processes in Economic Systems. – N.Y. – 1965.
3. Авраамова Е. Адаптация промышленных предприятий к рыночным условиям / Е. Авраамова, И. Гурков // Вопросы экономики. – 1997. – №11. – С.145-149.
4. Мельник А.О. Становлення та розвиток поняття “адаптація підприємства / А.О. Мельник // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – Ч. 2, Т. 2., № 1. – С. 135–138.

УДК 310.131.7:621(477)

М.О. ЛЕВЧЕНКО
Хмельницький національний університет

ГЕНЕЗИС ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджується еволюція терміну “ризик”. Проведено аналіз існуючих підходів щодо класифікації видів ризиків промислових підприємств, розроблено класифікацію ризиків, яку доцільно використовувати при плануванні діяльності машинобудівних підприємств.